

WYNIKI BADAŃ PIECÓW KAFLOWYCH W DOMACH WIEJSKICH W GMINACH SIEMIATYCZE I DOBRZYNIĘWO DUŻE

Marta Daniszewska

Studentka Wydziału Architektury Politechniki Białostockiej, ul. O. Sosnowskiego 11, 15-893 Białystok
E-mail: marta.daniszewska@wp.pl

THE RESULTS OF TILE STOVES RESEARCH IN COUNTRY HOUSES IN COMMUNES SIEMIATYCZE AND DOBRZYNIĘWO DUŻE

Abstract

Inventory drawings of country cottages in communes Dobrzyniewo Duże and Siemiatycze, N-E Poland, have been made and used for the consecutive examination of vernacular chimney-stove systems in these cottages. Five case studies have been examined. The research resulted with the conclusion about the key role of a heating system in a vernacular country house in the region: chimney-stove systems organized the layout of house, determined its function and use, and become the most important symbolic place, namely, "the heart of a home". Nowadays, those systems are not only the significant part of local culture but they also provide the knowledge for some contemporary stove-fitting technologies.

Streszczenie

W artykule przedstawiono częściowe inwentaryzacje domów wiejskich w gminach Siemiatycze i Dobrzyniewo Duże, a przede wszystkim badania ich systemów kominowo-pieczowych. Zapis graficzny poszczególnych obiektów ujawnia interesującą, a przy tym skomplikowaną budowę tych systemów, zwłaszcza zaś ich podstawowych części, to jest pieców kaflowych. Z przeprowadzonych badań inwentaryzacyjnych wyprowadzono wniosek, iż rozbudowane systemy grzewcze nadal determinują rozplanowanie i funkcjonowanie tradycyjnego domu wiejskiego na Podlasiu, jednocześnie pozostając jego symbolicznym sercem. Obecnie stanowią one nie tylko spuściznę kultury lokalnej, ale również skarbnicę wiedzy dotyczącej dawnej techniki zdruńskiej, dzisiaj niekiedy przywracanej w nowoczesnych rozwiązaniach grzewczych.

Keywords: chimneys; chimney-stove systems; tile stoves; stove tiles

Słowa kluczowe: komin; system kominowo-pieczowy; palenisko; kafle

WPROWADZENIE

Podczas ekspedycji badawczej w dniach 23-24 lipca 2014 roku przeprowadzono badania terenowe w gminach Dobrzyniewo Duże i Siemiatycze na terenie województwa podlaskiego. W rezultacie opracowano inwentaryzacje pięciu tradycyjnych domów wiejskich, a zwłaszcza – najdokładniej – ich systemów piecowo-kominowych. Każdy z budynków posiadał rozbudowany system kominowo-pieczowy, którego struktura wydaje się interesująca poznawczo na tle aktualnej wiedzy o architektoniczno-kulturowych wartościach wytworów tradycyjnej techniki zdruńskiej na Podlasiu¹.

W artykule przedstawiono uzyskane informacje i materiały w postaci tabelarycznej i graficznej w celu możliwie najbardziej czytelnego zaprezentowania specyfiki (w tym całościowej struktury) systemów kominowo-pieczowych, także w kontekście rozplanowania badanych domów. Informacje te są generalnie trudne do uzyskania ze względu na fakt, że niektóre elementy systemów są widoczne dopiero na strychu domów wiejskich, gdzie trudno uzyskać zgodę właścicieli na wstęp.

Warto pamiętać, że na podlaskiej wsi piec rzadko stawiał gospodarz, zwykle zaś był to zduń, zwany tu *mularzem*, będący przedstawicielem swego rodzaju elity rzemieślniczej, najlepiej obeznaney z wernakularnymi technikami budowlanymi. Świadomość tego faktu ma pewne znaczenie w mającym długą historię sporze o to, czy ludowe budownictwo zaliczyć do architektury (wydzielając w ślad za anglosaską tradycją naukową kategorię architektury wernakularnej - *vernacular architecture*), czy też usunąć poza nawias architektury i zaliczyć po prostu do sfery kultury materialnej. Otóż to właśnie twórczość architektoniczno-zduńska owych mularzy była swego rodzaju pomostem między obiema sferami – sferą architektury i sferą kultury materialnej. Wytwory tej twórczości wiejskich *mularzy* ujmują dziś rozbudowaniem i skomplikowaniem, ale też niekiedy swoistą elegancją, optymalnością i pięknem.

Poniżej opisano poszczególne przykłady.

1. DOM NR 16 WE WSI NURCZYK

Ogólna charakterystyka:

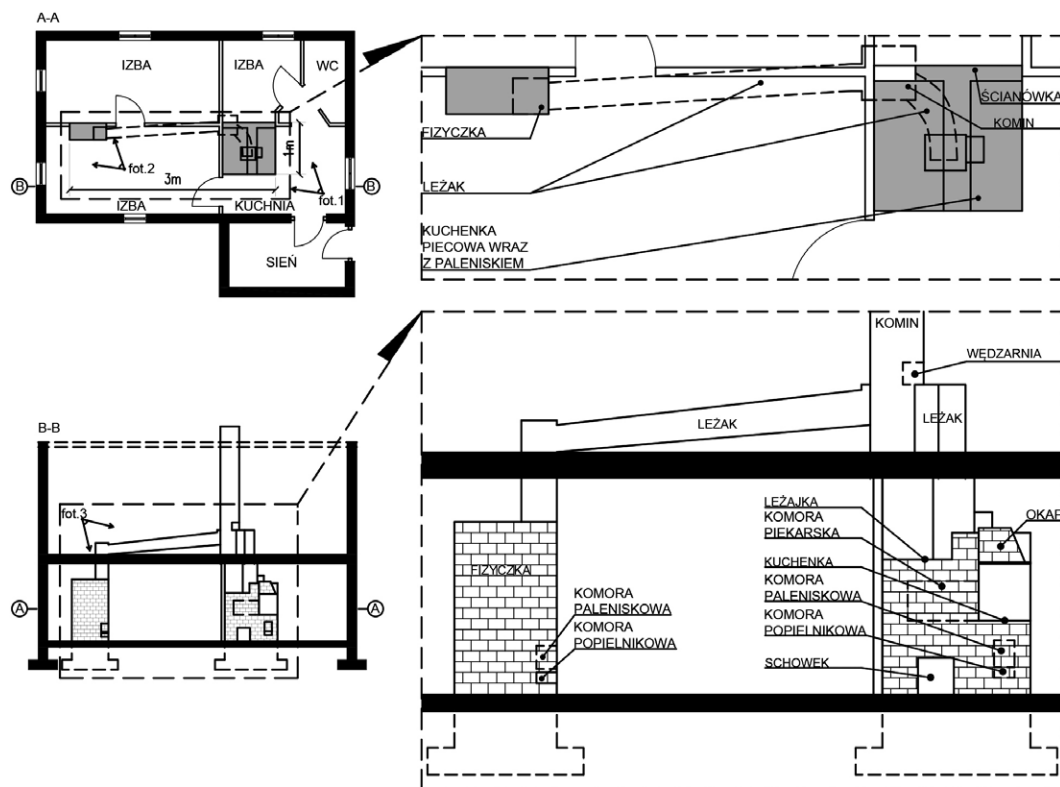
- data budowy: 1965;
- wymiary domu: 8 m x 6 m;
- pomieszczenia: sień, kuchnia, 3 izby, łazienka z toaletą;
- dach symetryczny, dwuspadowy, komin przechodzący centralnie przez kalenicę.

Ogólna charakterystyka i podstawowe parametry systemu kominowo-pieczowego:

- wymiary ogólne: 2 m x 6 m;
- powierzchnia zabudowy: 3,29 m²;
- liczba palenisk: 2;
- elementy systemu kominowo-pieczowego:
 - kuchenka piecowa wraz z paleniskiem: komora paleniskowa, komora popielnikowa, komora piekarska (ryc. 2);
 - *ścianówka*² odchodząca od głównego pieca,
 - *fizyczka*³ wraz z komorą paleniskową i popielnikową (ryc. 3), połączona z kominem leżakiem (ryc. 4),
 - dodatkowe elementy: wędzarnia, *leżajka*⁴, schowek;
- oblicowanie: *kwadratele*⁵ piecowe o wymiarach 19 cm x 11,5 cm;
- komin: nadwieszany⁶ na drewnianych belkach stropu, w kominie przewód dymowy 25 cm x 25 cm;
- kanały wentylacyjne w szybach pod okapem.

Uwagi:

- w późniejszych latach do domu dobudowano dodatkowy segment od strony południowej; pełni on dziś funkcję kuchni letniej oraz sieni, a dawna sień z kuchnią pełni tylko tę drugą funkcję;
- dom ma rozbudowany system piecowo-kominowy.

Ryc. 1. Schemat budowy systemu kominowo-pieczowego uwidoczniony w bryle domu nr 16; oprac. autorka, czerwiec 2015
Fig. 1. Diagram representing the structure of chimney-stove system in house no. 16; developed by the author, June 2015

Ryc. 2

Ryc. 4

Ryc. 3

Ryc. 2. Kuchenka piecowa wraz z paleniskiem w domu nr 16 - na schemacie jako fotografia nr 1; fot. autorka, lipiec 2014

Fig. 2. Cookstove with fireplace in house no. 16 - on diagram presented as photography no.1; photo by the author, July 2014

Ryc. 3. Fizyczka w domu nr 16 - na schemacie jako fotografia nr 2; fot. autorka, lipiec 2014

Fig. 3. Fizyczka in house no. 16 - on diagram presented as photography no.2; photo by the author, July 2014

Ryc. 4. Większy leżak w domu nr 16 - na schemacie jako fotografia nr 3; fot. autorka, lipiec 2014

Fig. 4. Bigger horizontal chimney channel in house no. 16 - on diagram presented as photography No.3; photo by the author, July 2014

¹ Kontekst naukowy przedstawiono w wykazie literatury. Najbardziej aktualna praca, pokrewna tematycznie, to: B. Drągowska, S. Drozdowicz, P. Ferdyn i J. Szewczyk (2015), *Nowe wyniki badań systemów piecowo-kominowych z drugiej połowy XX wieku w wiejskich domach gminy Michałowo* (*The recent studies on stove systems, dated back to the 2nd half of the 20th century, in vernacular houses in Michałowo commune, N-E Poland*), „Architecturae et Artibus” nr 23, vol. 15 (1/2015), s. 10-24.

² Ścianówka to piec grzewczy sytuowany zazwyczaj tak, aby uzupełniał część ścian dzielących mieszkanie na poszczególne pomieszczenia lub strefy, często łączony z piecem kuchennym.

³ Fizyczka albo inaczej *piec fizyczny* to piec grzewczy z własnym paleniskiem, zwykle mający formę słupka, stawiany niezależnie od głównego pieca wielofunkcyjnego.

⁴ Termin używany w potocznej gwarze wiejskiej: przypiecowa ława ogrzewająca się na swej powierzchni dzięki znajdującym się wewnątrz kanałom dymowym. Z kolei leżak, to poziomy lub pochylony przewód dymowy.

⁵ Kwadratel to kafel o wymiarach lica ok. 13x21cm.

⁶ Komin bez fundamentów. Stawiano go na belkach stropowych na strychu, a jego bezpośrednią „podwaliną” były bardzo grube deski łączące równolegle obok siebie na belkach stropowych, czasami oblepione dodatkową warstwą gliny.

2. DOM NR 9 WE WSI NURCZYK

Ogólna charakterystyka:

- data budowy: 1930;
- data dobudowy części domu: 1985;
- wymiary domu przed dobudowaniem: 6 m x 6 m;
- wymiary domu po dobudowaniu: 9 m x 6 m;
- pomieszczenia: sień, kuchnia, 4 izby;
- dach symetryczny, dwuspadowy, komin przechodzący centralnie przez kalenicę.

Ogólna charakterystyka i podstawowe parametry systemu kominowo-piecowego:

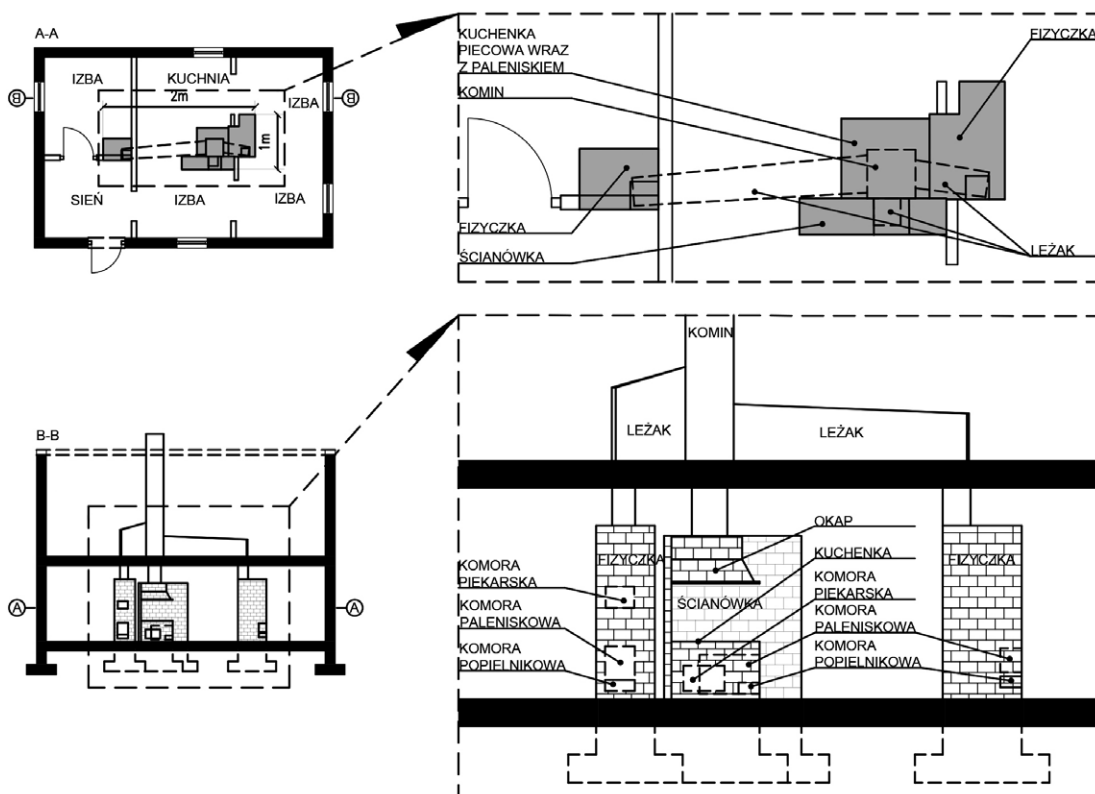
- wymiary ogólne: 2 m x 5 m;
- powierzchnia zabudowy: 2,9 m²;
- liczba palenisk: 3;
- elementy systemu kominowo-piecowego:
 - kuchenka piecowa wraz z paleniskiem: komora paleniskowa, komora popielnikowa, komora piekarska,
 - ścianówka odchodząca od głównego pieca
 - 2 fizyczki, każda z komorą paleniskową i popielnikową, połączone z kominem leżakami,

starsza *fizyczka* (przed dobudową) posiada dodatkowo komorę piekarską;

- oblicowanie: *kwadrately* piecowe o wymiarach 19 cm x 11,5 cm;
- komin: nadwieszany na drewnianych belkach stropu, w kominie przewód dymowy 25 cm x 25 cm;
- kanały wentylacyjne w szybach pod okapem.

Uwagi:

- do budowy domu wykorzystano podkłady kolejowe i stare pale dębowe;
- w późniejszych latach do domu dobudowano nowy segment od strony zachodniej; w ten sposób dawna sień pełni funkcję izby, a w dobudowanej części mieści się dodatkowa izba oraz sień; w nowo dobudowanej izbie przyłączono nowy element grzewczy – *fizyczkę*, reszta pomieszczeń i ich funkcje pozostały bez zmian;
- dom ma rozbudowany system piecowo-kaflowy: dobudowane kolejne części instalacji grzewczej, *fizyczki*; w przeszłości korzystano też z wędzarni.

Ryc. 5. Schemat budowy systemu kominowo-piecowego uwidoczniony w bryle domu nr 9; oprac. autorka, czerwiec 2015
Fig. 5. Diagram representing the structure of chimney-stove system in house no. 9; developed by the author, June 2015

3. DOM NR 11 WE WSI NURCZYK

Ogólna charakterystyka:

- data budowy: 1965;
- wymiary domu: 8 m x 6 m;
- pomieszczenia: sień, kuchnia, 3 izby, łazienka z toaletą, ganek;
- dach symetryczny, dwuspadowy, komin przechodzący centralnie przez kalenicę.

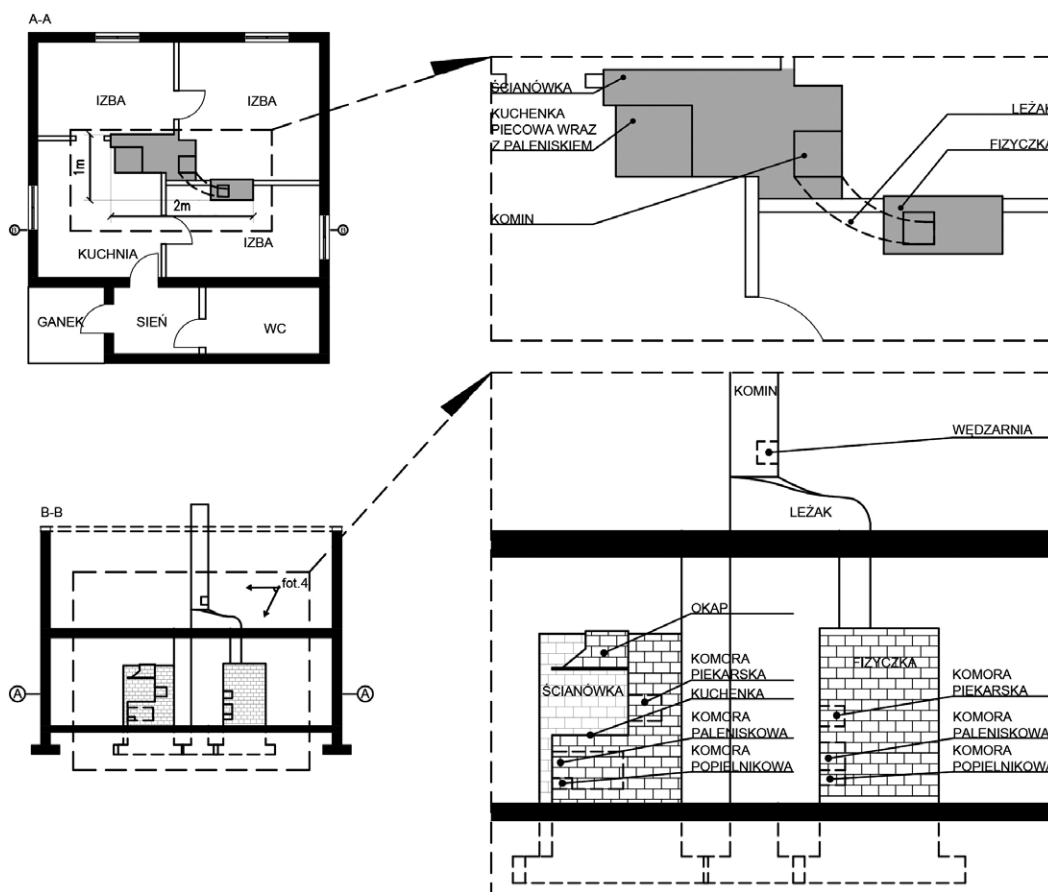
Ogólna charakterystyka i podstawowe parametry systemu kominowo-pieczowego:

- wymiary ogólne: 2 m x 5 m;
- powierzchnia zabudowy: 3,9 m²;
- liczba palenisk: 2;
- elementy systemu kominowo-pieczowego:
 - kuchenka piecowa wraz z paleniskiem: komora paleniskowa, komora popielnikowa, komora piekarska'

- ścianówka odchodząca od głównego pieca
- fizyczka wraz z komorą paleniskową i popielnikową, która posiada dodatkowo komorę piekarską, połączona z kominem leżakiem (ryc. 7)
- dodatkowe elementy: wędzarnia;
- oblicowanie: *kwadratele* piecowe o wymiarach 19 cm x 11,5 cm;
- komin: na fundamencie, w kominie przewód dymowy 25 cm x 25 cm;
- kanały wentylacyjne w szybach pod okapem.

Uwagi:

- w późniejszych latach do domu dobudowano dodatkowy segment od strony południowej - pełni on funkcję sieni, ganku oraz łazienki z toaletą; w ten sposób dawna sień z kuchnią pełni tylko tę drugą funkcję ;
- dom ma rozbudowany system piecowo-kafłowy.

Ryc. 6. Schemat budowy systemu kominowo-pieczowego uwidoczniony w bryle domu nr 11; oprac. autorka, czerwiec 2015
 Fig. 6. Diagram representing the structure of chimney-stove system in house no. 11; developed by the author, June 2015

Ryc. 7. Leżak z kominem w domu nr 11 - na schemacie jako fotografia nr 4; fot. autorka, lipiec 2014

Fig. 7. Horizontal chimney channel with chimney in house no. 11 - on diagram presented as photograph no.4; photography by author, July 2014

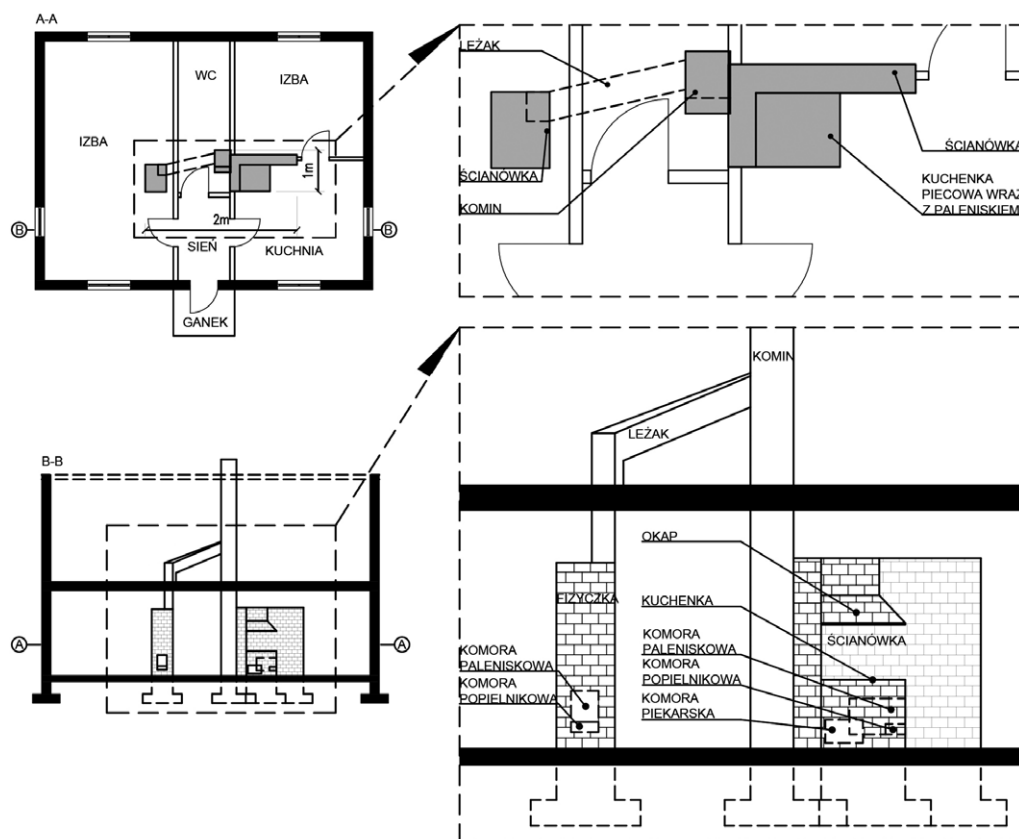
4. DOM NR 10 WE WSI BORSUKÓWKA

Ogólna charakterystyka:

- data budowy: 1950;
- wymiary domu: 8 m x 6 m;
- pomieszczenia: sień, kuchnia, 2 izby, łazienka z toaletą, ganek;
- dach symetryczny, dwuspadowy, komin przechodzący centralnie przez kalenicę.

Ogólna charakterystyka i podstawowe parametry systemu kominowo-piecowego:

- wymiary ogólne: 1 m x 5 m;
- powierzchnia zabudowy: 2,8 m²;
- liczba palenisk: 2;
- elementy systemu kominowo-piecowego:
 - kuchenka piecowa wraz z paleniskiem: komora paleniskowa, komora popielnikowa, komora piekarska,
 - ścianówka odchodząca od głównego pieca,
 - fizyczka wraz z komorą paleniskową i popielnikową, połączona z kominem leżakiem;
- oblicowanie: kwadrately piecowe o wymiarach 19 cm x 11,5 cm;
- komin: na fundamencie, w kominie przewód dymowy 25 cm x 25 cm;
- kanały wentylacyjne w szybach pod okapem.

Ryc. 8. Schemat budowy systemu kominowo-piecowego uwidoczniiony w bryle domu nr 10; oprac. autorka, czerwiec 2015

Fig. 8. Diagram representing the structure of chimney-stove system in house no. 10; developed by the author, June 2015

**5. DOM NR 7 W MIEJSCOWOŚCI
NURZEC STACJA**

Ogólna charakterystyka (przed dobudowaniem nowej części budynku):

- data budowy: 1963;
- wymiary domu: 8,5 m x 9,5 m;
- pomieszczenia: sieni, kuchnia, 3 izby, łazienka z toaletą;
- dach symetryczny, dwuspadowy, komin przechodzący centralnie przez kalenicę.

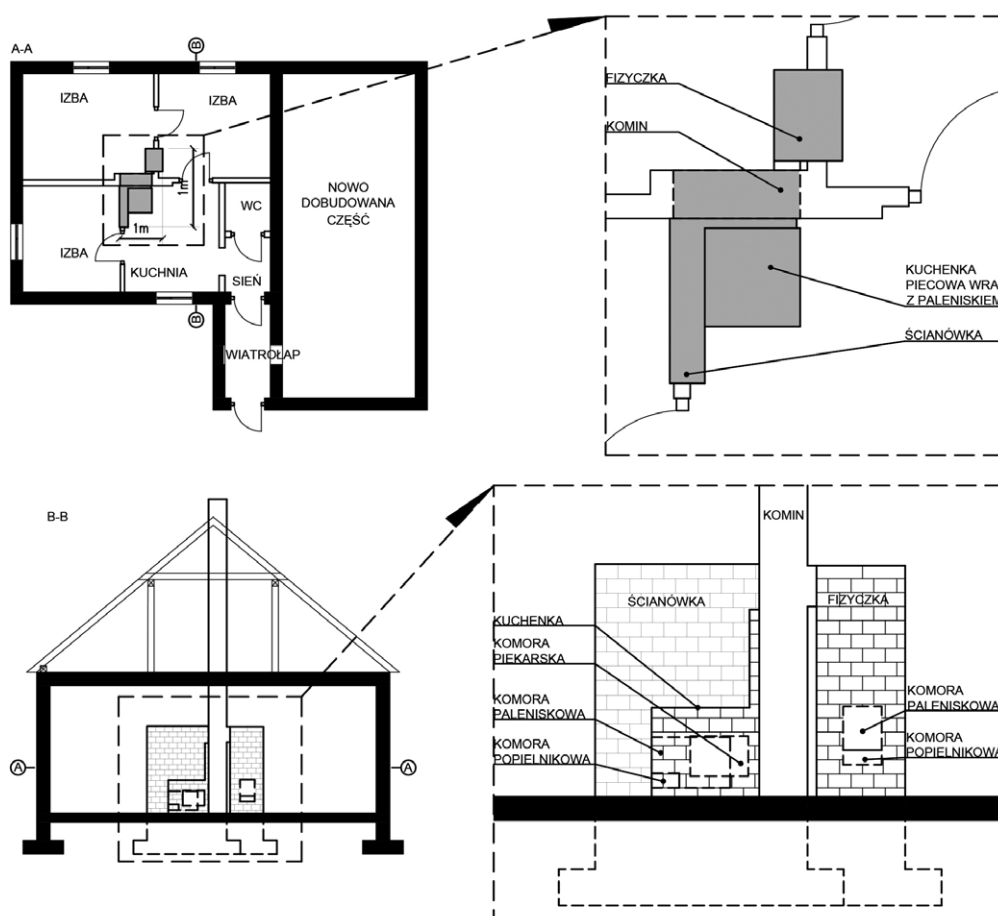
Ogólna charakterystyka i podstawowe parametry systemu kominowo-pieczowego:

- wymiary ogólne: 1 m x 3 m;
- powierzchnia zabudowy: 1,95 m²;
- liczna palenisk: 2;
- elementy systemu kominowo-pieczowego:
 - kuchenka piecowa wraz z paleniskiem: komora paleniskowa, komora popielnikowa, komora piekarska,

- ścianówka odchodząca od głównego pieca,
- piec fizyczny: komora paleniskowa i popielnikowa, połączona z kominem przez kanał dymowy w ścianie, brak okapu;
- oblicowanie: kwadrately piecowe o wymiarach 19 cm x 11,5 cm;
- komin: na fundamencie, w kominie 3 przewody: w centrum dymowy 14 cm x 20 cm oraz dwa wentylacyjne po bokach 14 cm x 14 cm.

Uwagi:

- w późniejszych latach do domu dobudowano nowy segment od strony wschodniej - w ten sposób dawna sieni jest częściowo przeniesiona jej funkcję pełni obecny wiatrolap, zaś reszta pomieszczeń i ich funkcje pozostały bez zmian;
- dom nie ma już rozbudowanego systemu piecovo-kaflowego z uwagi na wtórną przebudowę instalacji grzewczej.

Ryc. 9. Schemat budowy systemu kominowo-pieczowego uwidoczniiony w bryle domu nr 7; oprac. autorka, czerwiec 2015
Fig. 9. Diagram representing the structure of chimney-stove system in house no. 7; developed by the author, June 2015

Poniżej przedstawiono tabelę zawierającą podstawowe informacje na temat badanych systemów kominowo-pieczowych.

Tab. 1. Zbiorcze dane na temat badanych systemów
Tab. 1. Complex data about analyzed systems

System piecowo-kominowy						
Numer domu	Rok budowy	Wymiary ogólne (m)	Powierzchnia zabudowy (m ²)	Komin - posadowienie	Liczba palenisk	Liczba leżaków
16	1965	2x6	3,29	nadwieszany	2	2
9	1930	2x5	2,9	nadwieszany	3	3
11	1965	2x5	3,9	na fundamencie	2	1
10	1950	1x5	2,8	na fundamencie	2	1
7	1963	1x3	1,95	na fundamencie	2	0

Źródło: oprac. własne.
Source: developed by the author.

WNIOSKI

Wykonane badania inwentaryzacyjne potwierdziły dostrzeżoną przez innych badaczy⁷ istotną rolę pieców kaflowych w kształtowaniu rozplanowania, programu funkcjonalnego i wewnętrznej aranżacji domów wiejskich Podlasia. W każdym zbadanym tu mieszkaniu główny piec kaflowy znajduje się mniej więcej w geometrycznym centrum budynku, z kominem przechodzącym centralnie przez kalenicę dachu, cały zaś system kominowo-pieczowy w każdym z domów dzieli przestrzeń wewnątrz domu na poszczególne strefy funkcjonalne, odpowiadające na ogół poszczególnym pomieszczeniom. Funkcjonalnie najważniejszą strefą domu okazuje się kuchnia z dominującym w niej piecem wielofunkcyjnym. Kuchnia pełni funkcję „gościnną”, jest pierwszym pomieszczeniem, do którego wchodzi się z sieni. Dzięki swej wielofunkcyjności, centralnemu położeniu na tle rozplanowania domu i znaczeniu dla

całej rodziny, to właśnie kuchnia z dominującym w niej piecem stanowi *serce domu*.

LITERATURA

1. **Dragowska B. i in. (2015)**, *Nowe wyniki badań systemów piecowo-kominowych z drugiej połowy XX wieku w wiejskich domach gminy Michałowo (The recent studies on stove systems, dated back to the 2nd half of the 20th century, in vernacular houses in Michałowo commune, N-E Poland)*, „Architecturae et Artibus” nr 23, vol. 15 (1/2015), według kopii cyfrowej dostępnej online w: <http://wa.pb.edu.pl/Numer—23--1-2015.html>, dostęp 01.07.2015.
2. **Szewczyk J. (2011)**, *Piec i komin w tradycyjnym budownictwie ludowym Podlasia*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok.
3. **Szewczyk J. (2012)**, *Piec ceglano-kaflowy we współczesnym domu*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok.

⁷ J. Szewczyk (2011), *Piec i komin w tradycyjnym budownictwie ludowym Podlasia*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok.